

Rozsah recenzie nám neumožňuje uviesť mená všetkých prezentovaných postáv. Upozorňujeme najmä na portréty, pri ktorých sa autorovi podarilo meritórne vystihnúť filozofické dimenzie tvorby takých mysliteľov ako D. Merežkovskij, I. Bunin, I. Šmeľov, M. Aldanov, G. Ivanov, V. Nabokov, J. Zamiatin.

K nesporným pozitívam knihy patrí aj to, že autor si v nej kladie zásadné otázky, na ktoré zatiaľ nejestvuje jednoznačná odpoveď a ktoré, ako sa nám zdá, sa netýkajú len ruskej emigrácie: Ako si ruská emigrácia so svojím údelom poradila? Čo dokázala za dobu svojej existencie? Čo vzal svet z emigračnej kultúry na vedomie? Čo je jadrom, hlavným obsahom výpovede emigračnej kultúry platným nielen v rámci úzko národnom? Pri hodnotení obdobia 1917-1945 M. C. Putna o. i. konštatuje. „To jediné, čo možno v situácii straty všetkých istôt urobiť, je prijať tento údel za svoj a vydať o ňom poctivé, neprikrášené svedectvo. Žiť a tvoriť s vedomím, že nemôžeme nič mať, že môžeme jedine byť... A tento existenciálny pocit, vyjadrený tak silne kultúrou Rusko mimo Ruska, nemá svoj druhý pól, svoju tienistú stránku, svoj rub. Dva varianty odpovede, teda že pred nami je všetko a že pred nami nie je nič, totiž nie sú rubom a lícom. Oba sú lícom“ (s. 63). To je podľa autora najdôležitejší moment, základná a najcennejšia tónina ruskej emigračnej kultúry. Dodajme: aj jej zmysluplné a nezvratné poslanstvo.

Raisa Kopsová

PhDr. Raisa Kopsová, CSc.

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19

813 64 Bratislava

SR

O VZŤAHU FILOZOFIE A LITERATÚRY

TEXTUALITÄT DER PHILOSOPHIE / PHILOSOPHIE UND LITERATUR. Herausgegeben von Ludwig Nagl und Hugh J. Silverman. Wiener Reihe. R. Oldenbourg Verlag, Wien -München 1994, 267 s.

Siedmy zväzok edície Wiener Reihe venovali editori vzťahu filozofie a literatúry, ako sa tento tematizuje v súčasných európsko-amerických filozofických diskusiách. Ludwig Nagl, jeden zo zostavovateľov, podáva v úvodnej štúdií prehľad najvýraznejších tendencií v chápaní druhovej príbuznosti/odlišnosti filozofie a literatúry. Je to postmoderná tendencia, ktorá sa vyvíjala pod zreteľným vplyvom francúzskeho dekonštruktivismu a ktorá podčiarkuje blízkosť filozofie a literatúry, ba dokonca optimálnu možnosť ďalšieho vývinu filozofie vidí v jej premene na literatúru (na „literarizujúcu filozofiu“). Diametrálne odlišnou tendenciou je tendencia koreniaca v teórii diskurzu, v analytickej filozofii alebo aj v konštruktivizme; v jej rámci sa rozvíja kritika postmoderných trendov a argumentuje sa tu proti názoru o možnom (a „beztrestnom“) zblížovaní filozofie a literatúry.

Prvá časť knihy nazvaná *Filozofia a literatúra* predstavuje viaceré postanalytické postoje k danému problému a v centre jej pozornosti je koncepcia Marthy Nussbaumovej; autorka vo svojej koncepcii prichádza s novým hodnotením literatúry a jej významu pre praktickú etiku. Nussbaumová, ale aj iní predstavitelia tohto prúdu ukazujú, že obrat k literatúre vyplynul najmä z vnútornej krízy programu, ktorý si vytýčila a naplňovala analytická filozofia. Postanalytický postoj (či už ide o R. Rortyho, H. Putnama, M. Nussbaumovú alebo ďalších) charakterizuje L. Nagl ako reakciu na scientistickú paradigmu vo filozofii, ktorej dôsledkom bolo zúženie pojmu racionality a vylúčenie etických a estetických otázok zo sféry filozofovania. Druhá časť s titulom *Textualita filozofie* sústreďuje príspevky skúmajúce vplyvy francúzskeho dekonštruktivizmu (predovšetkým Jeana-Francoisa Lyotarda a Jacquesa Derridu) na spôsob, akým sa reflektuje vzťah filozofie a literatúry v rámci „kontinentálnej“ filozofie v USA, ale aj v rámci európskej postmodernej filozofie.

Základné otázky, na ktoré sa v diskusii hľadajú odpovede, možno sformulovať ako otázky: 1. či môže literatúra novým, po-metafyzickým spôsobom uchopovať a ďalej rozpracovávať reziduálne problémy metafyziky; 2. či, resp. do akej miery môže literatúra lepšie ako filozofia vytvárať modely „dobrého“, „šťastného života“, a tak sa priblížiť k praktickej filozofii. Ursula Wolfová v úvode svojej štúdie konštatuje, že ak na jednej strane má dnes filozofia tendenciu stať sa „druhom literatúry“ (nakoľko sa v nej – podobne ako v literatúre – zvyrazňuje otázka štýlu), na druhej strane akoby bola filozofia náchylná prenechávať spytovanie sa na morálne otázky literatúre. Spoločné pozadie oboch trendov nachádza Wolfová v „strate metafyziky“ či, inými slovami, v presvedčení, že vo filozofii nemožno dosiahnuť systematické poznanie celku a že vlastne ono už dnes ani nepredstavuje zmysluplnú úlohu filozofie. Precízne a s veľkou citlivosťou analyzuje Wolfová tri Handkeho texty, tzv. *Trilógiu pokusov*, a to so zámerom skúmať možnosti literatúry vyrovnávať sa s problémom celostného poznania. Autorka hodnotí prínos literatúry k vyjadrovaniu konkrétnych situácií, zároveň však upozorňuje na cenu, ktorou literatúra platí za záujem o partikularitu: platnosť podmienok hodnotových súdov podávaných v literatúre „bezprostredne“ ostáva do veľkej miery neexplikovaná. Celkom protikladný názor k Wolfovej skepe voči možnosti vystihovať celok zastáva Peter Strasser; podľa neho súčasná filozofia, ktorá sa neuzatvára pred skúsenosťami literatúry, môže uspieť v preddiskurzívnom priblížení sa k „reálnemu bez nás“, k „veci osebe“. Úlohou filozofie je podľa Strassera preniesť „predpojmovu zažitú pravdu vecí do ríše pojmov, do sveta diskurzu“. Autorovi ide o empaticky poňatý pojem filozofie, ktorý predpokladá, že poézia a myslenie sa môžu v určitých okamihoch natoľko priblížiť, že umožňujú mysliacemu uvidieť „veci také, aké sú“.

Cora Diamondová hodnotí vo svojom príspevku produktivnosť idey M. Nussbaumovej, že existujú také morálne názory, ktoré môžu byť adekvátne vyjadrené len prostredníctvom románu, a preto skúmania tejto literatúry možno včleniť do morálnej filozofie. V súlade s jej druhou ideou závisí účinnosť morálnych náhľadov sprostredkovaných textom v nemalej miere aj od formálnych vlastností tohto textu. Z oboch sa vyvodzuje záver, že isté názory na život nemožno adekvátne vyjadriť inou ako literárnou formou. Podľa Nussbaumovej sa v románoch – na rozdiel od filozofických prác – líčia konkrétne morálne situácie, konflikty a aj spôsoby ich riešenia, takže literatúra vlastne mapuje terén situačnej etiky. Senzibilita pre situačnosť (kontext) morálnych problémov odôvodňuje podľa autorky zástož literatúry ako súčasť praktickej filozofie. Viacerí filozofi však vyjadrujú s takouto vierou v literatúru nesúhlas. C. Diamondová sa

v štúdií sústreďuje najmä na argumentáciu R. M. Hareho v jeho starších prácach; nakoľko literatúra podľa neho nezobrazuje partikulárne individuá a situácie, ale skôr typy, sú morálne názory a súdy, ktoré sprostredkováva, takisto univerzálne ako filozofické uvažovania, a preto literatúra nemôže ponúkať novú alternatívu prezentovania morálnych súdov. Nussbaumovej ne-tradičné názory (najmä v kontexte súčasnej anglo-americkéj morálnej filozofie) našli odozvu aj v príspevku Josefa Früchtla skúmajúceho hranice, v ktorých môže platiť Nussbaumovej situačná etika. Früchtl síce do istej miery súhlasí s legitimitou zväzku medzi filozofiou a literatúrou, no polemizuje s autorkinou silne kritickou pozíciou voči tradičným morálnofilozofickým koncepciám (napr. voči Kantovej koncepcii). Früchtl zastáva názor, že filozofia nemôže v nijakom prípade vykročiť z argumentatívneho spôsobu uvažovania.

V tejto časti je aj štúdia Martina Seela, v ktorej sa overujú možnosti po-metafyzického filozofovania, a to pod zorným uhľom „systémovosti“. Hoci „tlak systému“ má podľa autora v súčasnej filozofii inú štruktúru a iné formy prejavu ako v klasickej filozofii túžiacej po systéme, predsa len – Seel to ukazuje na viacerých súčasných filozofoch – funguje čosi také ako „systematická nástojčivosť“ sprevádzajúca tvorbu filozofických textov.

V druhej časti predstavujú viacerí európski a americkí filozofi názory na problém „textuality filozofie“ (filozofie ako textu). Jadrom tejto časti je štúdia Jeana F. Lyotarda o gestách a komentároch; východiskom v nej sa pre autora stala reflexia ťažkostí, do ktorých sa filozofia dostáva vtedy, ak ju vyzvú, aby hovorila o umení. Príbuzným momentom v príspevkoch Wilhelma Wurzera, Ottmara Etteho a Serge Trotteina je kritika metafyzických foriem filozofovania; Wurzer sa sústreďuje na obrat „neskorého Heideggera“ k poézii, Ette sa zas v skúmaní experimentálneho zaobchádzania s filozofickou textuálnou opiera o R. Barthesa a Trotteina, nadväzujúc na Derridu, obhajuje „literárny charakter“ myslenia a písania vo filozofii. Derridovské znamenie nesie aj príspevok Michaela Wetzela vyrovnávajúci sa kriticky s pojmom referencie, o Lyotardovom vplyve možno zas hovoriť v súvislosti s článkom Willema van Reijena, ktorý si všíma literárno-filozofickú pre-históriu moderného a postmoderného chápania subjektu. Knihu uzatvára štúdia a záverečné slovo Hughu J. Silvermana, ktorý resumuje problematiku „textuality postmoderny“ a všíma si vzájomné vplyvy európskej a americkej filozofie pri rozvíjaní témy o vzťahu filozofie a literatúry. Najnovší zväzok zo série Wiener Reihe má pre nášho čitateľa nezanedbateľný informačný význam: pomáha zorientovať sa v danej problematike a približuje najsúčasnejšie diskusie o nej.

Etela Farkašová

Doc. PhDr. Etela Farkašová, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UK
Šafárikovo nám. 6
818 06 Bratislava
SR